

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Kadri Mõttus

EESTI OMARIIKLUSAEGSE AJALOO MOONUTUSED
1980. AASTATE AJALOOÕPIKUTES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Anu Raudsepp, PhD

Tartu 2015

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
I OMARIIKLUSE AJALOO TEEMALINE DISKUSSIOON EESTI ÜHISKONNAS 1980. AASTATEL.....	5
1.1. Eesti Vabariigi ajaloo uurimine	5
1.2. Eesti Vabariigi ajaloo teemaline diskussioon ühiskonnas.....	7
1.2.1. Eesti Muinsuskaitse Seltsi tegevus.....	7
1.2.2. Omariikluse temaatika meedias	9
1.3. Ajalooõpetuse alane diskussioon	12
II EESTI VABARIIGI AJALOO MOONUTUSED AJALOOÕPIKUTES 1980. AASTATEL	16
2.1. Sisepoliitika	16
2.1.1. Kommunistide riigipöördekatse.....	16
2.1.2. 1934. aasta riigipööre	18
2.1.3. Juunipööre.....	20
2.2. Välispoliitika.....	21
2.3. Majandus	23
2.3.1. Tööstus	23
2.3.2. Põllumajandus.....	25
2.4. Kultuur.....	26
KOKKUVÕTE	28
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	31
SUMMARY	35

SISSEJUHATUS

1980. aastad oli Nõukogude Liidule murranguline periood. Aastakümneni algul võimutsenud *stagnatsiooni* vahetas kümnendi keskpaigas välja *perestroika*, mis kommunistliku režiimi täiustamise ja reformimise asemel tõi endaga kaasa kogu sotsialistliku süsteemi kokkuvarisemise 1991. aastal. Uutmispoliitika hõlmas ühiskonna kõiki sfääre ja muutis võimalikuks senise üldkehtiva ajalookäsitluse ümberhindamise. Sarnased muutused leidsid aset ka Eesti NSV-s. Kui uuritava perioodi algul jätkus siingi nõukoguliku ajalookontseptsiooni järgimine, siis kümnendi teisel poolel üha enam jõudu koguv ühiskonna demokratiseerumine tõstis tähelepanu keskpunkti rahvusliku ajaloomälu teadvustamise ja lähiajaloo tõepärasema käsitlemise.

Nõukogude ajalooteadus vaatles Eesti esimesi omariiklusaastaid peamiselt *klassivõitluse* seisukohast, mis paratamatult tõi kaasa antud ajajärgu üsnagi subjektiivse tõlgendamise.¹ Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks ongi uurida Eesti Vabariigi ajaloo moonutusi Eesti NSV ajalooõpikutes ajavahemikul 1980–1990.

Uurimistöö käigus tõstasid kolm küsimust: Millise ajaloolase diskussiooni tõi *perestroika* endaga kaasa Eesti NSV ühiskonnas aastatel 1980–1990? Millised olid Eesti esimese omariiklusaja tõlgendused ja moonutused nõukogude ajalooõpikutes? Kas ja mil määral muutus Eesti Vabariigi ajaloo käsitlus analüüsitavates ajalooõpikutes aastatel 1980–1990? Kõigile neile küsimustele püüab autor oma töös ka vastused leida.

Eesti hariduspoliitika ajalugu on küllaltki palju uuritud. Põhjalikult on antud teemaga tegelenud Toomas Karjahärm² ja Väino Sirk³, kes on aastate jooksul visandanud arvukaid uurimusi nii Eesti hariduskorraldusest, haritlaskonnast kui ka erinevate ajastute kooliõpikutest. Tervikliku käsitluse on avaldanud ka Veronika Nagel⁴, analüüsides oma doktoriväitekirjas Eesti hariduspoliitikat ja üldhariduskorraldust aastatel 1940–1991. Ajaloo õpetamise korraldust Eesti NSV

¹ Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2005, lk 14.

² **T. Karjahärm, V. Sirk.** Vaim ja võim: Eesti haritlaskond 1917–1940. Tallinn: Argo, 2001; **T. Karjahärm, V. Sirk.** Kohanemine ja vastupanu: Eesti haritlaskond 1940–1987. Tallinn: Argo, 2007.

³ **V. Sirk.** Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917 aastani: monograafia. Toimetanud E. Laul. Tallinn: Valgus, 1983; **V. Sirk.** Kutseharidus Eestis 1917–1920: monograafia. Toimetanud E. Laul. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1989.

⁴ **V. Nagel.** Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940–1991. Doktoritöö. Juhendaja M. Tilk. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2006.

üldhariduskoolides aastatel 1944–1985 on uurinud Anu Raudsepp⁵. Doktoritöös on lähema vaatluse all hariduspoliitika NSV Liidus ja Eesti NSV-s, ajalooõpetuse programmilised ja ideoloogilised nõuded ning ajalooõpetajate koolitamine. Samuti leiab mahukast uurimusest kaasaegsete arvamused ajaloo õpetamise ja ajalooõpetuse kohta. Mainitud dissertatsioonide kõrval on ilmunud ka mitmeid artikleid, mille autoritest väärivad äramärkimist eelkõige Eli Pilve ning taas kord Anu Raudsepp ja Karin Hiiemaa. Kui Pilve⁶ on peamiselt käsitletud kommunistliku ideoloogia rolli nõukogude hariduselus, siis Raudsepp ja Hiiemaa⁷ on oma tähelepanu pööranud 1920.–1930. aastate NSV Liidu eestikeelsele õppekirjandusele, analüüsides vaenlase kuvandi loomist kooliõpikutes.

Käesolev bakalaureusetöö tugineb 1980. aastatel ilmunud eestikeelsetele Eesti NSV ja NSV Liidu ajalooõpikutele ja ajakirjandusele. Uuritavad ajalooõpikud hõlmavad kahte erinevat vanuseastet: IV (ajalooõpetuse algkursus) ja IX–XI klassi. Esimese peatüki analüüsivad artiklid on peamiselt pärit pedagoogilisest ajakirjandusest (ajaleht *Nõukogude Õpetaja*). Ajalooalase diskussiooni kohta leidub rohkesti materjali kultuuriajalehes *Sirp ja Vasar*.

Struktuurilt on uurimistöö jaotatud kaheks peatükiks. Töö esimeses osas on lähemalt vaadeldud ajalooalast diskussiooni Eesti ühiskonnas aastatel 1980–1990. Peamine rõhuasetus on suunatud kümnendi teisele poolele, kui nõukogude ühiskonnas toimusid kiired uutmis- ja demokratiseerimisprotsessid. Teine osa keskendub Eesti esimese omariiklusaja ajaloo moonutustele, mis on jaotatud valdkonnapõhiselt kolme tegevussfääri: poliitika (sise- ja välispoliitika), majandus (tööstus ja põllumajandus) ning kultuur. Ajaloomoonutuste analüüsimisel on eesmärgiks kajastada vaid neid olulisemaid sündmusi, mis on leidnud käsitlemist Eesti NSV ja NSV Liidu ajalooõpikutes ning mille tõlgendamise puhul on märgata erinevust reaalselt toimunud. Samuti on vaadeldud õppetekstides toimunud muutusi kümnendi jooksul.

⁵ **A. Raudsepp.** Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV eesti õppekeele üldhariduskoolides 1944–1985. Doktoritöö. Juhendaja M. Laur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005.

⁶ **E. Pilve.** „Aga Vene ajal pidi igas õppetunnis siduma õppematerjali poliitikaga”. Ideoloogiline kasvatus nõukogude koolitunnis hilisstalinistlikus Eesti NSV-s. – Tuna. 2010, 4, lk 54-71; **E. Pilve.** Nõukogude noore kasvatamisest paberil ja päriselt. Ideoloogiline ajupesu Eesti NSV kooli(tunni)s 1953–1991. – Tuna. 2013, 3, lk 82-100.

⁷ **A. Raudsepp, K. Hiiemaa.** Vaenlase kuvandi loomine 1920.–1930. aastate NSV Liidu eestikeelses õppekirjanduses. – Tuna. 2013, 2, lk 84-95.

I OMARIIKLUSE AJALOO TEEMALINE DISKUSSIOON EESTI ÜHISKONNAS 1980. AASTATEL

1.1. Eesti Vabariigi ajaloo uurimine

Ajavahemikul 1980–1990 tegelesid Eesti lähiajaloo perioodi uurimisega mitmed tuntud ajaloolased. Sisepoliitikat uurisid Mati Graf, Harald Saarniit, Õie Elango, Olaf Kuuli jt, välispoliitikat Heino Arumäe, majandusajalugu Otto Karma. Eesti agraarajalooga tegeles Juhan Kahk.

1982. aastal ilmus ajaloolaste ühistööna kaheköitelise koguteose *Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917–1920)* teine köide, mis esitas nõukoguliku versiooni tollastest pöördelistest sündmustest.⁸ Teise tähelepanuväärse raamatuna jõudis lugejateni Mati Grafi *Poliitilised parteid Eestis 1917–1920*, milles olid vaatluse all ka kodanlikud ja väikekodanlikud parteid.⁹ 1984. aastal nägi ilmavalgust järgmine kollektiivne kogumik *Kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1918–1920: dokumente ja materjale*.¹⁰

Ajalookirjutuse kontseptuaalsed seisukohad hakkasid teisenema alates 1985. aastast, kui koos ühiskonna utmisprotsessidega sai võimalikuks ka senise nõukoguliku ajalookäsitluse ümberhindamine. Esimeseks märgiks sellest, et ajalooteadust ootasid ees pöördelised ajad, kujunes 1986. aastal ilmunud dokumentide kogumik *Sotsialistlikud revolutsioonid Eestis, 1917–1940. Eesti astumine NSV Liidu koosseisu*.¹¹ Trükise tähtsus seisnes eelkõige asjaolus, et teiste dokumentide seas avaldati piiratud kujul ka Eesti iseseisvusmanifest ning väljavõte Tartu rahulepingust.¹²

Laulva revolutsiooni aastatel (1987–1988) tõusid ajaloomaastikul esile mitmed noored teadlased (Mart Laar, Lauri Vahtre, Küllö Arjakas, Ago Pajur jt), kelle prioriteediks suuresti just avalikustamise ja rahva kõrgendatud huvi tulemusel

⁸ Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917–1920). 2. köide. Eesti Töörahva Kommuun, kodusõda ja võitlus rahu eest. Märts 1918– veebruar 1920: dokumente ja materjale. Toimetanud K. Siilivask. Tallinn: Eesti Raamat, 1982.

⁹ M. Graf. Poliitilised parteid Eestis 1917–1920. Tallinn: Eesti Raamat, 1982.

¹⁰ Kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1918–1920: dokumente ja materjale. 1. köide. Tallinn: Eesti Raamat, 1984.

¹¹ Sotsialistlikud revolutsioonid Eestis, 1917–1940. Eesti astumine NSV Liidu koosseisu: dokumente ja materjale. Tallinn: Perioodika, 1986.

¹² Eesti ajalugu V: Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoimetaja S. Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2010, lk 346.

kujunes tõese 20. sajandi Eesti ajaloo uurimine.¹³ Enamik neist tegeles Eesti esimese omariiklusaja tähtsamate üksiktemadega nagu näiteks iseseisvumine, Vabadussõda, Tartu rahu, 1939.–1940. aasta sündmused (eriti juunipööre), massirepressioonid jms.

Kuigi uurimuste publitseerimine vaadeldava kümnendi teisel poolel jäi veel üsnagi tagasihoidlikuks, ühtteist siiski ilmus. 1987. aastal avaldas Heino Arumäe teose, mis käsitles Eesti Vabadussõjaga seotud temaatikat.¹⁴ 1988. aastal jõudis lugejateni Edgar Mattiseni mahukas uurimus Tartu rahust.¹⁵ Esimese analüüsi Eesti Vabariigi sisepoliitika kohta koostas Jüri Ant.¹⁶ Ilmusid ka mitmed dokumentide kogumikud, mis peamiselt käsitlesid 1939.–1940. aasta sündmusi¹⁷ ja massirepressioone¹⁸.

Enamasti jõudsid värsked analüüsid lugejateni siiski ajakirjanduse kaudu. Eelkõige leidsid leheveergudel kajastamist Eesti lähiajaloo tähtsamad pöördepunktid, mille puhul objektiivsed käsitlused siiani puudusid. Seetõttu kujuneski avaldatu peamiseks eesmärgiks toimunud sündmuste võimalikult realistlik esitamine: ajaloolane Heino Arumäe selgitas ja analüüsis eesti rahvale saatuslikuks saanud leppeid (Molotovi-Ribbentropi pakt (MRP), baaside leping).¹⁹ Tartu rahulepingu sõlmimisest, selle olemusest ja tähtsusest kirjutas Edgar Mattisen.²⁰ Vabadussõja temaatikat käsitles põhjalikult sõjaajaloolane Hannes Walter.²¹ Noorema põlvkonna ajaloolastest osutus üheks produktiivseimaks autoriks Kullo Arjakas, kelle uurimisampluaa oli üsnagi lai.²²

¹³ Eesti ajalugu VI, lk 233.

¹⁴ **H. Arumäe.** Kas vandenõu või revolutsioon, vabadus- või kodusõda?: 1917–1920: historiograafilisi märkmeid. Tallinn: Eesti Raamat, 1987.

¹⁵ **E. Mattisen.** Tartu rahu: monograafia. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.

¹⁶ **J. Ant.** Eesti 1920: Iseseisvuse esimene rahuaasta. Tallinn: Olion, 1990.

¹⁷ Molotovi-Ribbentropi paktist baaside lepinguni: dokumente ja materjale. Toimetanud H. Arumäe. Tallinn: Periodika, 1989; 1940. aasta Eestis: dokumente ja materjale. Tallinn: Olion, 1990.

¹⁸ 14. juuni 1941: mälestusi ja dokumente. Koostanud M. Laar. Tallinn: Valgus, 1990.

¹⁹ **H. Arumäe.** Nõukogude-Saksa mittekallaletungipaktist. – Rahva Hää. 1987, 18. september; **H. Arumäe.** Veel kord Nõukogude-Saksa mittekallaletungipaktist. Kommentaariks kunagistele kommentaaridele. – Rahva Hää. 1988, 10.-11. august; **H. Arumäe.** 23. august 1939. Nõukogude-Saksa mittekallaletungipaktist ja selle salajasest lisaprotokollist. – Aja Pulss. 1988, 16, lk 5-8; **H. Arumäe.** Eesti-Nõukogude Liidu vastastikuse abistamise pakt. – Öhtuleht. 1987, 25. september; **H. Arumäe.** Viiskümmend aastat baaside lepingu sõlmimisest. – Rahva Hää. 1989, 28. september.

²⁰ **E. Mattisen.** Tartu rahu: ajastu tähtsündmus. – Rahva Hää. 1988, 31. jaanuar; **E. Mattisen.** 2. veebruar 1920. – Edasi. 1988, 2. veebruar.

²¹ **H. Walter.** Eesti Vabadussõda 1918–1920. – Vikerkaar. 1989, 5, lk 66-76; **H. Walter.** Aasta 1918: esimene sõjakuu. – Kodumaa. 1989, 11. jaanuar; **H. Walter.** 24. veebruar 1918. – Looming. 1989, 2, lk 226-234.

²² **K. Arjakas.** Ühe riigi sünnist. – Vikerkaar. 1988, 2, lk 61-68; **K. Arjakas.** Kuulijalg Eesti uuema ajaloo kangal. – Vikerkaar. 1989, 3, lk 88-90; **K. Arjakas.** 50 aastat baasisvägede tulekust. –

1.2. Eesti Vabariigi ajaloo teemaline diskussioon ühiskonnas

1.2.1. Eesti Muinsuskaitse Seltsi tegevus

Perestroikapolitiika, mis teataval määral elustas senini keelatud kodanikualgatuse, tõi 1986. aastaks kaasa arvukate muinsuskaitsega tegelevate ringide, klubide ja seltside tekke Eestis. Järjest enam hakkasid erineval tasandil kõlama ettepanekud arendada muinsuskaitseliikumine organisatsiooni tasemele, mis koondaks senini üsna lõdvalt seotud kohalikud ühingud.²³ Selleteemalisi avalikke pöördumisi ja üleskutseid avaldas ka edumeelsem ajakirjandus (*Sirp ja Vasar, Vikerkaar, Kultuur ja Elu*), kus muinsuskaitse seltsi loomise vajalikkusest kirjutasid mitmed hilisemad seltsi eestvedajad Trivimi Velliste, Mart Laar jt.

Koos uutmise ja avalikustamisega laienesid ühiskonnas oluliselt ka muinsuskaitse piirid, mis tähendas suurt läbimurret. Pikaajase ja sihikindla tegevuse tulemusel loodi 12. detsembril 1987. aastal esimene kodanikualgatusel ja demokraatlikele põhimõtetele tuginev massiorganisatsioon Eesti Muinsuskaitse Selts (EMS). Seltsi esimeheks valiti ajakirjanik Trivimi Velliste.²⁴ Tegemist oli üldrahvaliku ja vabatahtliku organisatsiooniga, mis seadis peamiseks eesmärkideks eestlaste kultuuriväärtuste ja kultuuri järjepidevuse hoidmise ning rahva ajaloomälu säilitamise ja tugevdamise.²⁵ Just viimase seisukohalt omasid erilist tähtsust muinsuskaitseklubide kokkutulekute ettekandekoosolekud, kus sageli muinsust ja selle kaitset käsitlevate kõnede kõrval tutvustati ka Eesti tõest lähiajalugu. Näiteks toimus 1988. aasta 6.-9. oktoobril Pärnus ja Pärnumaal EMS-i VI kokkutulek, kus pöörati suurt rõhku president Konstantin Pätsi elu ja tegevuse laiemale tutvustamisele. Paides ja Järvamaal 21.-23. aprillil 1989. aastal aset leidnud VII kokkutuleku põhiteemaks kujunes aga *Eestlaste vabadusvõitlus läbi aegade*.²⁶

EMS-i struktuuri üheks koostisosaks olid alalised toimkonnad, millest igaüks tegeles kindla alaga: arheoloogia, restaureerimis- ja välitööd, etnograafia, ehitismälestised jne. Seltsi ühe peamise eesmärgi, rahva ajaloolise mälu säilitamise

Kodumaa. 1989, 27. september; **K. Arjakas**. Eesti NSV ilmaletuleku mälestuseks. – Päevaleht. 1990, 24. juuli.

²³ Eesti Muinsuskaitse Selts 25. Koostaja ja tegevtoimetaja J. Tamm. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 2012, lk 13.

²⁴ Samas, lk 384.

²⁵ Eesti Muinsuskaitse Seltsi põhikiri. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 1988, lk 1.

²⁶ Eesti Muinsuskaitse Seltsi kodulehekül: <http://www.muinsuskaitse.ee/index.php?page=1&id=25>

ja tugevdamise elluvijaks kujunes ajalootoimkond, mida juhtis noor ajaloolane Mart Laar. Ühisel jõul organiseeriti mitmeid ülemaalisi ettevõtmisi, neist tähtsamad olid kindlasti ajaloolise pärimuse kogumine, Eesti Vabadussõja mälestusmärkide taastamine, president Konstantin Pätsi ausamba ennistamine Tahkurannas ning 1941. ja 1949. aasta massiküüditamiste ohvrite nimekirjade koostamine.²⁷ Vähem oluliseks ei saa pidada ka ajalootoimkonna poolt korraldatud üritusi ja loenguid, mis aitasid kaasa rahva ajaloolise mälu taastamisele.²⁸

Eesti ühiskonna- ja keeleteadlase Jakob Hurda mälestusele pühendatud ajaloopärimuse kogumise suuraktsiooni kuulutas EMS-i ajalootoimkond välja 22. veebruaril 1988. aastal. Üleskutse eesmärk oli koguda ja talletada rahva mälestused nii kaugemast minevikust kui ka lähiajaloost ning taastada seeläbi eestlaste tõene ajalugu.²⁹ Pärimuse kogumise lihtsustamiseks koostas toimkond ajaloopärimuse küsimustiku³⁰, mis oli jagatud teemade järgi kolmeteistkümneks rubriigiks (perekond ja kodu, kodukoht, mõis, kool, sõjad ja vastuhakud jne). Eesti esimesi omariiklusaastaid käsitleti küsimustiku neljas blokis: 1920–1940; kultuurielu 1920–1940; lõbu ja muu; 1940–1941.³¹

Esimene blokk 1920–1940 sisaldas küsimusi eluolu kohta Eesti Vabariigis: andmeid sooviti nii mõjukamate poliitiliste parteide, vabadussõjalaste ehk vapside liikumise, maareformi läbiviimise, ühistute ja kooperatiivide tegevuse kui ka inimeste igapäevaelu kohta. Kultuurielu 1920–1940 rubriigi kaudu püüti rohkem aimu saada tolaegsest seltsielust, ühisüritustest, näitemängudest, raamatukogudest ning ajakirjandusest. Meelelahutuse poolelt oli küsimusi nii vabaaja veetmise kui ka spordiharrastuste kohta. Ajajärk 1940–1941 käsitles aga toonaseid pöördelisi sündmusi, nagu näiteks: baaside leping, seniste organisatsioonide (Kaitseliit) ja seltside likvideerimine, juunipööre ning 1941. aasta suurküüditamine.³²

Ajaloopärimuse kogumisaranded ilmusid ajakirjas *Kultuur ja Elu*. Läbiviijate üllatuseks leidis ülemaaline aktsioon elavat vastukaja. Lisaks pärimusrühmade tegevusele 1988. aasta suvel saadeti EMS-i ajalootoimkonnale

²⁷ Eesti Muinsuskaitse Selts 25, lk 138-140.

²⁸ Samas, lk 251.

²⁹ Muinsuskaitseliikumine Viljandimaal. Viljandimaa Muinsuskaitse Ühendus 1988–2003. Koostaja J. Pihlak. Viljandi: Viljandimaa Muinsuskaitse Ühendus, 2003, lk 28-29.

³⁰ Ajaloopärimuse küsimustik. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Seltsi Ajalootoimkond, 1989.

³¹ Samas, lk 3-4.

³² Samas.

suurel hulgal kirja pandud ja linti räägitud mälestusi.³³ Järjest enam kerkisid esile senini keelatud teemad nagu näiteks: metsavendlus, vastuhakud võõrvõimule ja repressioonid.³⁴ Taolised ettevõtmised nagu pärimuse kogumine näitasid ilmekalt, kuivõrd suur oli eesti rahva soov tundma õppida oma tegelikku lähiajalugu.

1.2.2. Omariikluse temaatika meedias

Käsitleva kümnendi teisel poolel muutusid ühiskondlikud olud tohutu kiirusega. Vaatamata esimestele *perestroika* tuulele peeti 1986. aastal ajakirjanduses tähtsaks, et avaldatu oleks tasakaalustatud ja kriitika mitte liiga terav. Aastaga muutus palju. Uutmine, avalikustamine ja demokratiseerumine hakkas ajakirjanduse kaudu ühiskondlik-poliitilist elu märgatavalt mõjutama alates 1987. aastast. Olude muutumisest andis märku ka asjaolu, et üha enam avaldati perioodikas esimese omariiklusaja teemalisi artikleid ja materjale. Nagu eelnevalt mainitud, oli peamiselt tegemist ülevaatlike kirjutistega, kuid leidis ka laiapõhjalisemaid arutelusid. Antud ajajärgu iseloomulikuks jooneks võib pidada pöördeliste ajaloosündmuste seniste käsitluste kriitilist ülevaatamist ning uute, veel kasutamata arhiivimaterjalide käibele toomist.

Avalikkus tundis huvi kõige vastu, mis senini oli olnud tabuteemaks või nõukoguliku ajalookontseptsiooni järgi tugevalt moonutatud: iseseisvumine, rahva suveräänsuse ja omariikluse kujunemisprotsess jms. Seetõttu domineerisid ajakirjanduses eelkõige järgmised teemad: esimese vabariigi loomine, Vabadussõda, Tartu rahu, Molotovi-Ribbentropi pakti ja baaside lepingu sõlmimine, iseseisvuse kaotus (juunipööre) ning eesti rahva vastu toime pandud massirepressioonid. Vähemal määral leidis kajastamist 1924. aasta 1. detsembri kommunistide mässukatse, Eesti Vabariigi välispoliitika ja Balti riikide rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel.

Üheks esimeseks, kes tõi 1941. ja 1949. aasta massirepressioonide kohta lugejateni värsket, arhiiviallikatele tuginevat informatsiooni, oli ajaloolane Evald Laasi. Ajalehes *Sirp ja Vasar* 27. novembril 1987. aastal avaldatud kirjutises *Mõnede lüünkade täiteks*, andis ta deporteerimistele omapoolse hinnangu, lükates ümber senise üldlevinud seisukoha nagu oleks massiküüditamiste näol tegemist olnud kulakute ja

³³ M. Laar. 1. aruanne ajaloolise pärimuse kogumisest. – Kultuur ja Elu. 1988, 5, lk 9.

³⁴ Muinsuskaitseleikumine Viljandimaal, lk 31.

teiste nõukogude ühiskonnale vaenulike elementide kõrvaldamisega.³⁵ Samas oli Laasi seisukohavõtt üsnagi talitsetud, mis iseloomustab ilmekalt toonast ühiskonnas väljakujunenud üldist hoiakut. Kriitikat küll avaldati, kuid see oli siiski veel üsna tagasihoidlik. Ometi leidis veel teisigi autoreid (Herbert Lindmäe³⁶, Rein Järlik³⁷), kes julgesid massiküüditamiste kohta isikliku arvamuse välja öelda. Demokratiseerumisprotsessi süvenedes võttis ka Laasi ise antud teemal taas julgemalt sõna, väites, et nüüdseks on möödanikku jäänud ajad, mil püüti manipuleerida nii arvude kui ka pooltõdedega.³⁸ Järjest enam leidis ühiskonnas toetust fakt, et küüditamisi ei õigusta ükski argument ning massirepressioonid tuleb tunnistada kuriteoks.³⁹ Seetõttu tõstas peatselt tähelepanu keskpunkti küsimus: kas massiküüditamistes oma tahte vastaselt osalenud eestlased on kaassüüdlased?⁴⁰

Erinevaid seisukohti ja tõlgendamisvõimalusi tõi endaga kaasa ka laialt analüüsitud Vabadussõja temaatika. Diskussiooni tekitas peamiselt suhtumine antud konflikti. Ajaloolased Karl Siilivask ja Heino Arumäe esitasid toimunu kohta kaks võimalikku kontseptsiooni: tegemist oli kas vabadussõjaga, mida peeti Nõukogude Venemaa vastu või kodusõjaga, käsitledes Eesti Vabariiki Tartu rahu sõlmimiseni Nõukogude Venemaa vastu mässu tõstnud riigiosana.⁴¹ Pika arutelu tulemusel leidis ajaloodoktor Karjahärm omakorda, et vaatamata teatavate kodusõja elementide olemasolule, oleks siiski kõige korrektsem nimetada sündmust *Eesti iseseisvussõjaks*, mille sihiks oli sõltumatuse kättevõitmine.⁴²

Ajakirjanduses leidis käsitlemist ka 1924. aasta 1. detsembril toimunud kommunistide mässukatse, mis küll ei kuulunud domineerivate teemade hulka, kuid oma tähtsuse tõttu väärub siiski äramärkimist. Sellegi sündmuse puhul ärgitati ajaloolasi tutvuma seni uurimata allikmaterjalidega, et saada toimunust võimalikult objektiivne ülevaade. Kui 1987. aasta 1. detsembri *Õhtulehe* numbrist võis leida veel sündmuse nõukoguliku käsitluse⁴³, siis aasta hiljem esitas Jüri Ant ajalehes *Edasi* kolm peamist seisukohta toimunu kohta: esiteks töörahva kangelaslik ülestõus, mida juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei (EKP), teiseks väljaastumine, mille lavastas

³⁵ E. Laasi. Mõnede lünkade täiteks. – Sirp ja Vasar. 1987, 27. november.

³⁶ H. Lindmäe. Kas vead või kuritööd? – Edasi. 1987, 15. detsember.

³⁷ R. Järlik. Kas teame tõde? – Sirp ja Vasar. 1989, 5. mai.

³⁸ E. Laasi. Veel kord lünkadest. – Sirp ja Vasar. 1989, 17. veebruar.

³⁹ H. Lindmäe. Kas vead või kuritööd? – Edasi. 1987, 15. detsember.

⁴⁰ A. Murdvee. Kas me olime küüditamise kaassüüdlased? – Edasi. 1988, 8. jaanuar.

⁴¹ K. Siilivask, H. Arumäe. Kodu- või Vabadussõda? – Rahva Hääl. 1987, 18. november.

⁴² T. Karjahärm. Mõtteid Eesti iseseisvussõjast. – Rahva Hääl. 1988, 25. november.

⁴³ H. Saarniit. Töörahva detsembriülestõus. – Õhtuleht. 1987, 1. detsember.

Nõukogude Liit ja Komintern, eesmärgiga hävitada Eesti riigi iseseisvus ja kolmandaks blankistlik vandenõu.⁴⁴ Ajalehes *Järva Teataja* andis samal teemal põhjaliku ülevaate ning tutvustas lähemalt ka senini lahendamata probleeme Ago Pajur. Sealjuures tõi autor välja ühe võimaliku versiooni juhtunust, mille kohaselt võis 1924. aasta mässukatse olla osaliselt provotseeritud Eesti Vabariigi kaitsepolitsei ja Kindralstaabi II osakonna poolt.⁴⁵

Eesti rahva jaoks murranguliste sündmuste kajastamise kõrval pööras ajakirjandus tähelepanu ka mitmetele omariiklusaegsetele riigitegelastele. Kompromissitult seisis esireas Eesti Vabariigi esimene president Konstantin Päts ja riigimees Jaan Tõnisson. Kindlasti paisutas niigi ulatuslikku rahva huvi ka asjaolu, et mõlemal suurmehele jäi käsitletava kümnendi lõppu oluline tähtpäev: 1988. aastal tähistati Tõnissoni 120. ja 1989. aastal Pätsi 115. sünniaastapäeva.

Sarnaselt korduvatele üleskutsetele uurida Eesti ajaloo *valgeid laike*, kostus üha enam ka ettepanekuid kirjutada teaduslikke-objektiivseid biograafiaid eesti rahvuspoliitikute kohta. Nimelt olid senised käsitletavad tugevalt mõjutatud äärmuslikest hoiakutest, milleks ühelt poolt võis pidada laimukampaaniat senistes ajalookirjutistes ja teisalt rahva pärimustes püsima jäänud vääramatut autoriteeti ja imetlust.

Seega võib väita, et *perestroika* ja *laulva revolutsiooni* päevil tekkis eesti rahvas suur huvi oma riigi lähiajaloo vastu. Seda kinnitab ka küsimuste hulk, mis saadeti sel perioodil ajakirjandusele. Teema lõpetuseks on sobilik ära märkida Ajaloo Instituudi direktori ajaloodoktor Raimo Pullati vastus küsimusele *Milline on teie hinnang kodanliku Eesti ajaloo uurimise seisule?*

*Tuleb tunnistada, et Eesti Vabariigi ajalugu käsitleti pikki aastaid tendentslikult ja enamasti mustades toonides. Tookordses majanduselus nähti peamiselt vaid allakäiku, kriisi ja depressioone, sisepoliitikas vaid terrorit, vägivalda ja fašismi; välispoliitiliste küsimuste valgustamisel peeti Eestit kas Inglismaa poolkolooniaks või fašistliku Saksamaa tahtetuks vasalliks; kultuurielu käsitlemisel otsiti kramplikult argumente kodanliku kultuuri mandumise teooria tõestuseks.*⁴⁶

⁴⁴ **J. Ant.** Mis ikkagi juhtus 1924. aasta esimesel detsembril. – Edasi. 1988, 1. detsember.

⁴⁵ **A. Pajur.** Enamline mäss või töörahva ülestõus. Uitmõtteid 65. aastapäevaks. – *Järva Teataja*. 1989, 2. detsember, 5. detsember, 7. detsember.

⁴⁶ Ajaloo Instituut – mis teoksil, mis kavas. – *Sirp ja Vasar*. 1989, 30. juuni.

1.3. Ajaloõpetuse alane diskussioon

Ajajärgul 1980–1990 toimusid ajalooteaduses suured muutused. Kümneni algust iseloomustas ulatuslik venestuskampania, millega kaasnes kogu ühiskonnas, eriti hariduspoliitikas, ideoloogilise surve tugevnemine. Kõige enam mõjutas ideoloogia just humanitaaraineid, sealhulgas ka ajalooõpetust.⁴⁷ Viimase üheks olulisemaks kasvatuslikuks ülesandeks oli õpilastesse nõukogude maailmavaate ja patriotismi sisendamine.⁴⁸

Esimesed ended, et olukord ajaloomaastikul hakkab teisenema ja ees ootavad põhjalikud muutused, ilmnesid vaadeldava kümneni keskpaigas. Nimelt sai poliitiliste olude liberaliseerumise tulemusel võimalikuks rahvusliku ajaloomälu teadvustamine ja lähiajaloo tõepärasem kujutamine. Kõigest sellest annab märku ka ajalooalase diskussiooni elavnemine ajakirjanduses. Kuna ühiskondlike olude muutumine on oma olemuselt üsna pikaajaline protsess, siis ei toimunud ajalookäsitluses muutused üleöö: teisenenud oludega harjumine, ajaloofaktide tõepärane tunnistamine ja nende objektiivne analüüs – kõik see nõudis aega ning muutis ajalooteaduse- ja õpetuse leheveergudel sagedaseks teemakäsitluseks, muutudes nii mõnelgi korral vastastikuseks süüdistamiseks.

Järjest enam võis ajakirjanduses leida ajalooõpetajate sõnavõtte ja arvamusi selle kohta, kuidas kiirelt muutuv olustikus hakkama saada. Kõige kriitilisemaks perioodiks Eesti lähiajalooos kujunes esimene omariiklusaeg ja iseseisvuse kaotus. Õpetajaid innustas sõna võtma asjaolu, et kuigi ajakirjanduses avaldati Eesti Vabariigi (1920–1940) perioodi ja 1939.–1940. aasta sündmuste kohta üha rohkem toetavat materjali, oli tegemist üsnagi erinevate käsitlustega, mis sageli esitasid vasturääkivaid fakte. Sel teemal väljendas oma mõtteid ka ajalooõpetaja Jüri Püvi, kes käsitles ajalookontseptsioonide paljusust kui *demokraatia* tunnust. Ta rõhutas, et ajalooõpetajad ei tohiks lasta end erinevatest seisukohtadest häirida, vastupidi – õpilastele peabki erinevaid seisukohti tutvustama, arendades sel teel viimaste iseseisvat mõtlemist, tolerantsust ning diskussioonioskust.⁴⁹

Keerukal ajajärgul hakkama saamiseks jagas omapoolseid soovitusi ka ajalooõpetaja-metoodik Naima Klitsner. Eesti lähiajaloo käsitlemisel pidas Klitsner kõige tähtsamaks ajaloosündmuste ausat valgustamist ning arutelu õpilastega:

⁴⁷ A. Raudsepp. Ajaloo õpetamise korraldus, lk 48, 53.

⁴⁸ M. Oksa. Üleliiduline nõupidamine ajaloo õpetamise üle. – Nõukogude Õpetaja. 1984, 14. juuli.

⁴⁹ J. Püvi. Demokraatiat õpetame ajalootunnis. – Nõukogude Õpetaja. 1988, 2. juuli.

*Rõhutaksin veel kord, et aeg nõuab ajalooõpetajalt mõistlikkust, tasakaalukust. Eesti ajaloo sõlmprobleemide üksikasjalikku läbiarutamist õpilastega, neile iseseisvate ülesannete andmist, analüüsi- ja üldistamisvõime arendamist, ettevalmistamist uurimistööks.*⁵⁰

Vastuoluline hetkeseis ajalooõpetuses, kus senised õpikud olid suures osas muutunud sobimatuteks ja uusi käsitusi veel ei olnud, aetas reaõpetajad raskesse seisusse. Olukorda ei teinud kergemaks ka eelpool mainitud materjalide rohkus, millega ajakirjanduse kaudu püüti täita Eesti ajaloo 20. sajandi suuremaid lünki. Seetõttu, püüdes toetada ja julgustada õpetajaid, avaldas Maire Oksa ajalehes *Nõukogude Õpetaja* omapoolse seisukoha kujunenud olukorrast ajalooõpetuses. Ta väitis, et õpetajal on raske orienteeruda rohkes materjalis ning valiku tegemiseks puuduvad usaldusväärsed kriteeriumid, mistõttu tuleb õpetajal endal anda hinnang ajaloole ja määrata, mis on oluline. Autor rõhutas, et õpetajal peab olema õigus ise otsustada, milliseid materjale ja õpikuid ta usaldab ja kasutab.⁵¹ Ilmselt pidas Oksa siinkohal silmas just esimese Eesti Vabariigi ajajärgu käsitlemist.

Suureks probleemiks antud perioodil kujunes käibivate ajalooõpikute kritiseerimine. Näiteks väitis Oksa juba eelnevalt käsitletud artiklis, et taoline tegevus on hetkel väga aktuaalne. Sealjuures lisas ta, et tegemist pole kuigivõrd aruka nähtusega, seda enam, et kriitikud ei paku omaltpoolt välja mingeid sisulisi lahendusi ega sobivaid materjale ajalooõpetajatele. Oksa pööras tähelepanu asjaolule, et peamiselt on kritiseeritavaks perioodiks just Eesti Vabariik ajavahemikul 1918–1940.⁵²

Tõsine taoline diskussioon sai alguse kahest kriitilisest retsensioonist⁵³, mis olid suunatud 1988. aastal ilmunud Eesti NSV ajalooõpiku⁵⁴ vastu. Ajalooõpetaja Hans Laar ehitas oma kriitika peaasjalikult üles väitele, et värske õpik ei käsitle tõepäraselt esimese Eesti Vabariigi ajajärku ning on lootusetult maha jäänud ühiskonnas toimuvatest kiiretest demokratiseerimis- ja uuendusprotsessidest.⁵⁵ Ajalehe *Sirp ja Vasar* veergudel kõnealuse õpiku vastu sõna võtnud Oskar Kruus oli aga tunduvalt otsekohesem ja käremeelsem. Nimelt väitis ta, et õpiku autorid ei ole

⁵⁰ **F. Kupp.** Ajalooõpetajal on tööd kuhjaga. – *Nõukogude Õpetaja*. 1988, 17. september.

⁵¹ **M. Oksa.** Õpetaja peab ise otsustama. – *Nõukogude Õpetaja*. 1988, 7. oktoober.

⁵² Samas.

⁵³ **H. Laar.** Kordustrukkk, natuke täiendatud. – *Nõukogude Õpetaja*. 1988, 30. juuli; **O. Kruus.** Kas ajaloo õpetamisel ei tulegi uutmist? Avalik kiri Eesti avalikkusele. – *Sirp ja Vasar*. 1988, 9. september.

⁵⁴ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Tallinn: Valgus, 1988.

⁵⁵ **H. Laar.** Kordustrukkk, natuke täiendatud. – *Nõukogude Õpetaja*. 1988, 30. juuli.

suutnud luua avarat käsitlust oma rahva ajaloost ja eriti ei taha nad luua asjalikku, tõepärasest kontseptsiooni Eesti Vabariigist – ilma selleta muutub aga eesti rahva saatuse kujutamine vastuokslikuks ning arusaamatuks.⁵⁶ Kruus iseloomustas ilmunud õpikut kui vananenud, sõnastuselt kuiva ja igavat ning õppevahendina kasutamiskõlbmatut. Oma ülikriitilise seisukoha võttis autor kokku järgnevalt: *Süüdistan autoreid arguses ja ülbuses. Juba 1982. aastal oleks saanud ajalooõpikut kirjutada asjalikumalt ja tõelähdasemalt.*⁵⁷ Vastuse mõlemale retsensioonile kirjutas üks kritiseeritava õpiku autoritest, Karl Siilivask. Oma vastuses rõhutas Siilivask, et õpiku kirjastusele esitamise ajal (1987. aasta esimesed kuud) oli *stagnatsioon* ühiskonnas veel üsnagi elujõuline ja seetõttu polnud mõeldav teostada õpiku puhul põhjalikke parandusi ja täiendusi. Samuti koostasid õpiku autorid, tunnistades viimase ajalist mahajäämust, ajalooõpetajatele täiendavaid materjale ning korraldasid vastavaid seminare.⁵⁸

Kokkuvõtteks

Ajavahemik 1980–1990 kujunes Nõukogude Liidule vastuoluliseks. Kui vaadeldava aastakümneni algust iseloomustas *stagnatsioon*, siis kümnendi lõpuaastad tõid endaga kaasa teatava poliitilise ja vaimse vabanemise *perestroika* näol. Kiired muutused haarasid kaasa ka nõukoguliku ajalooteaduse: tsensuuri vähenemine ja avarduv sõnavabadus tegid võimalikuks senise üldkehtiva ajalookäsitluse ümberhindamise. Omalt poolt aitas siinkohal kaasa esimene kodanikualgatusel tuginev Eesti Muinsuskaitse Selts, kes võttis eestlaste kultuuriväärtuste hoidmise kõrval enda kanda ka rahva ajaloomälu säilitamise ja tugevdamise.

Eesti tõese lähiajaloo kujutamine jäi suuresti ajakirjanduse pärusmaaks. Järjest enam hakati avaldama tõepärasemaid fakte Eesti 20. sajandi ajaloost ja sageli kaasnes avaldatuga ka elav arutelu. Tähelepanu pälvis kõik, mis senini oli olnud tabuteemaks. Leheveergudel kogus üha enam populaarsust ka ajalooõpetuse alane diskussioon. Siinkohal kujunes peamiseks probleemiks Eesti lähiminevikku

⁵⁶ O. Kruus. Kas ajaloo õpetamisel ei tulegi uutmist? – Sirp ja Vasar. 1988, 9. september.

⁵⁷ Samas.

⁵⁸ K. Siilivask. Eesti ajaloo õpetamisest seoses Oskar Kruusi avaliku kirjaga. – Sirp ja Vasar. 1988, 14. oktoober.

käsitlevate tõepäraste materjalide puudumine ja käibel olevate ajalooõpikute sobimatus.

II EESTI VABARIIGI AJALOO MOONUTUSED AJALOOÕPIKUTES 1980. AASTATEL

2.1. Sisepoliitika

2.1.1. Kommunistide riigipöördekatse

1924. aasta 1. detsembri kommunistlik riigipöördekatse Tallinnas, mis nõukogude ajalootõlgenduse kohaselt kandis nimetust *Eesti töölisklassi 1924. aasta 1. detsembri ülestõus*⁵⁹, omas Eesti NSV ajalooõpikutes erilist tähelepanu.

Sellest, kuivõrd tähtsaks peeti kõnealust mässukatset Nõukogude ajajärgul, annab märku asjaolu, et IX-XI klassi õpikutes vaadeldakse antud sündmust lausa veelahkmena kahe perioodi: sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastate (1920–1924) ja kapitalismi ajutise stabilisatsiooni ja majanduskriisi aastate (1925–1933) vahel.⁶⁰ Ka Hillar Palametsa koostatud IV klassi ajaloo algkursuse õpikus pühendatakse ülestõusule eraldi peatükk.⁶¹

Detsembrimäss, mille pearõhk asetati rünnaku ootamatusele, oli organiseeritud Eestimaa Kommunistliku Partei (EK(b)P) poolt. Algselt saatis umbes 350 relvastatud võitlussalklast edu: Tallinnas suudeti endi kätte haarata mitmed tähtsad strateegilised punktid nagu näiteks Toompea loss, peapostkontor, politseijaoskonnad ja raudteejaamad. Sellele vaatamata suudeti kommunistide mässukatse maha suruda mõne tunniga.⁶²

Nõukogude ajalookäsitlus lähtub antud mässukatse puhul küll suurel määral tõepärasest sündmuste käigust, kuid siiski on mõlema vanuseastme (IV ja IX-XI klass) õppetekstides märgatavad mitmete oluliste seisukohtade ebaadekvaatsed tõlgendused. Eelkõige paistab siinkohal silma just põhjuste ja tagajärgede eksitav analüüs.

⁵⁹ Eesti NSV ajalugu. III köide. 1917. aasta märtsist kuni 50-ndate aastate alguseni. Pea- ja tegevtoimetaja V. Maamägi. Tallinn: Eesti Raamat, 1971, lk 252.

⁶⁰ **M. Lõhmus, K. Siilivask.** Eesti NSV ajaloost: keskkoolile: lisamaterjali IX-XI klassile NSV Liidu ajaloo kursuse juurde. Toimetanud H. Palamets. Tallinn: Valgus, 1981, lk 80, 85; **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Lk 75, 82.

⁶¹ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Tallinn: Valgus, 1982, lk 144-146.

⁶² Eesti ajalugu VI, lk 74-75.

Näiteks on õpikutes korduvaks seisukohaks väide, nagu oleks vabariigis tänu majanduskriisile (1923–1924) tekkinud revolutsiooniline situatsioon.⁶³ Eriti detailselt on eesti töörahva rasket olukorda kirjeldatud Palametsa IV klassi õpikus, kus teksti omakorda täiendavad fotod (*töötatöölised tööd ootamas, töölisperekonna tänavale tõstetud varanatu*).⁶⁴ 1990. aastal ilmunud *Ülevaade Eesti uusajaloost* autorid on aga kindlad, et *lühiajaline ja mitte sügav majanduskriis ning siseepingete mõningane tõus ei tinginud 1924. a. mingit revolutsioonilist situatsiooni*.⁶⁵ Ilmselgelt vastab tõele viimane seisukoht, kuna läbikukkunud mässukatse näitas selgelt eesti töörahva üldist hoiakut: toetust avaldati küll kommunistide sotsiaalsetele nõudmistele nagu näiteks töörahva üldise majandusliku olukorra ja elutingimuste parandamine, kuid Nõukogude Liiduga ühinemist rahvas siiski ei toetanud.⁶⁶

Tegelikkuses võib toimunut pidada hoopiski kommunistide poliitiliseks enesehävitamiseks, sest putšikatse järgselt kaotas EKP rahva seas igasuguse poolehoiu. Siinkohal on sobivaks tõestuseks ajaloolase Olaf Kuuli poolt koostatud EKP liikmeskonna arvuline muutumine Eesti Vabariigis aastatel 1920–1940, kus detsembrimässule eelnevat ja järgnevat perioodi iseloomustavad järgmised näitajad: kui 1924. aasta alguses oli parteil 2000 liiget, siis 1926. aasta sügiseks langes vastav näitaja 70-le.⁶⁷

Tunduvalt on liialdatud ka mässukatse ohvrite üldarvuga. Putši tagajärjel hukkus kokku 201 inimest⁶⁸, kuid 1982. aastal ilmunud IV klassi ajalooõpiku andmetel tapeti relvastatud ülestõusu käigus üle 500 tööliste⁶⁹. Siiski on märgatav kümnenäi jooksul õpikus toimunud muutus objektiivsuse suunas. 1987. aasta ümbertöötatud trükis, mille lauseehitus, sõnastus ja illustratsioon on peaaegu täielikult identsed eelnevaga, esitatakse juhtunu kohta juba tõepärasemad andmed, milleks on ligemale 200 tapetud töölist.⁷⁰

Samuti on detsembrimässu kirjeldamisel 1987. aasta trüki puhul kasutatud vähem emotsionaalset väljendusviisi kui varasemalt. Võrreldes 1982. aasta

⁶³ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX–XI klassile: lisamaterjali NSV Liidu ajalookursuse juurde. Toimetanud H. Palamets. Tallinn: Valgus, 1983, lk 82; **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Lk 144.

⁶⁴ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Lk 145, 146.

⁶⁵ **A. Ruusmann, L. Möldre, P. Larin.** Ülevaade Eesti uusajaloost. II osa. Tallinn, 1990, lk 8.

⁶⁶ Eesti ajalugu VI, lk 73; **M. Laar.** 101 Eesti ajaloo sündmust. Tallinn: Varrak, 2010, lk 148.

⁶⁷ **O. Kuuli.** Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991. Tallinn, 1999, lk 45–46.

⁶⁸ Eesti ajalugu VI, lk 75.

⁶⁹ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Lk 146.

⁷⁰ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost IV klassile. Tallinn: Valgus, 1987, lk 171.

õppetekstiga ei leia õpikust enam järgnevaid ilustatud väiteid: *Nende arvates oli kõik korras – kodanlased magasid rahulikult oma pehmetes voodites, töölised hakkasid tõusma, et õigeks ajaks tööle jõuda ja kommunistid, kodanliku korra kõige kardetavamad vaenlased, vaevlesid vanglamüüride taga. /.../ Riigivanema kaitsjaks määratud ohvitser hüppas ülestõusnuid märgates pesuväel aknast välja. Unest ülesehmatatud riigivanem põgenes toast tuppa, lukustades enda järel uksi. Lõpuks peitis ta enda põõningukambrisse, oodates seal kodanliku korra kokkuvarisemist Eestis.*⁷¹

Nii IV kui ka IX-XI klassi õpikutes on ühtviisi korduvalt rõhutatud ülestõusu üldist tähtsust eesti töörahva jaoks, kuna viimane omandas seeläbi vajalikud oskused edasiseks revolutsiooniliseks võitluseks ning kodanliku riigikorra kukutamiseks.⁷² Paradoksaasel moel detsembrimäss aga hoopis tugevdas Eesti noort riiklust: suurendati riigikaitsekulutusi ja taastati vahepeal soikunud Kaitseliidu tegevus, samuti mõjus putši kiire mahasurumine positiivselt riigi autoriteedile rahvusvahelises plaanis. Kommunistide mäss muutis oluliselt ka rahva üldisi hoiakuid: mõisteti, et omariiklus polegi nii iseenesest mõistetav, kui oli tundunud varem.⁷³

2.1.2. 1934. aasta riigipööre

12. märtsil 1934. aastal teostasid riigivanema kandidaadid Konstantin Päts ja Johan Laidoner sõjaväelise riigipöörde, mille tulemusel asendus senine demokraatlik ajajärk autoritaarsega. Rahva osalust riigi juhtimisel vähendati märgatavalt, tuues põhjuseks vabadussõjalaste (vapside) kihutustööst tulenenud massisühhoosi.⁷⁴

Eesti NSV ajalooõpikutes käsitletakse 1934. aasta riigipööret seevastu läbinisti fašistlikuna: *Vapsidevastase võitluse sildi all teostasid Päts ja Laidoner ise fašistlikku tüüpi riigipöörde ning haarasid kogu võimu enda kätte. /.../ Pätsi-Laidoneri käe all oli Eestist saanud täielik fašistliku diktatuuri riik.*⁷⁵ Veel selgub IX-

⁷¹ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Lk 144-145; **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost IV klassile. Lk 170-171.

⁷² **M. Lõhmus, K. Siilivask.** Eesti NSV ajaloost: keskkoolile, lk 85; **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Lk 146.

⁷³ Eesti Vabariik 90: Sündmused ja arengud. Koostanud K. Arjakas. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2008, lk 70; **M. Laar.** 101 Eesti ajaloo sündmust. Lk 149.

⁷⁴ **S. Zetterberg.** Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2009, lk 428.

⁷⁵ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 89; **H. Arumäe, A. Liim, H. Palamets.** Eesti NSV ajaloo lugemik IX-XI klassile. Tallinn: Valgus, 1987, lk 93.

XI klassi õpikust, et ainus tegur, mis eristas kodanlikku Eesti Vabariiki Itaaliast või Saksamaast oli avaliku terrori ja koonduslaagrite süsteemi puudumine.⁷⁶

Konstantin Pätsi on vanema vanuseastme õppematerjalides nimetatud ka *Preisi junkrute saapaviksijaks, kes tantsib surmatantsu* Eesti iseseisvuse ja sõltumatusega.⁷⁷

Kuigi Palametsa IV klassi õpikus 1934. aasta riigipöõret otseselt ei kajastata, leiab sealt siiski mõningaid näiteid, mis vihjavad vabariigis toimunud nn poliitilisele suunamuutusele: *Kodanliku Eesti valitsus püüdis fašistliku Saksamaaga hästi läbi saada. /.../ Saksa kindralid käisid Eesti kodanlikku sõjaväge kontrollimas.*⁷⁸ Samuti kinnitab Eesti Vabariigi väidetavat kasvavat *fašismimeelsust* õpikus esitatud väide, et kodanlikud poliitikud ei soovinud sõlmida vastastikuse abistamise lepingut Nõukogude Liiduga. Selgub, et viimane kirjutati alla ainult tänu Eesti töörahva tungivale nõudmisele.⁷⁹

Vaadates tollaseid poliitilisi suundumusi kogu Euroopa kontekstis, selgub, et autoritaarsele valitsusviisile üleminek ei olnud ainult Eestile omane nähtus. Nimelt iseloomustas 1920.–1930. aastate Euroopat demokraatia kriis, mille tulemusel tõusid paljudes riikides võimule diktatuurid ja autokraatlikud režiimid. Taolised muudatused valitsusviisides toimusid eelkõige just vallandunud majanduskriiside tõttu, mis paratamatult tõid kaasa ka sisepoliitiliste pingete kasvu.

Siiski ei anna kehtestatud kaitseseisukord, ühiskonna ja poliitilise elu tasalülitamine, üleminek üheparteiüsteemile ja võimu koondumine kitsa ringi isikute kätte põhjust rääkida fašistlikust režiimist, vaid pigem tõsisest demokraatia piiramisest.⁸⁰ Teatavat asjakohast leebumist on näha ka vaadeldava kümnendi jooksul ilmunud õpikutes. Nimelt leidub 1988. aastal trükivalgust näinud Eesti NSV ajalooõpikus võrreldes 1981. ja 1983. aasta versiooniga märkimisväärne erinevus: on loobutud aastate 1934–1940 kohta terminist *fašistlik diktatuur*. Viimase asemel kasutavad Liim ja Siilivask mõisteid *K. Pätsi autoritaarne võim* või *diktatuur*.⁸¹

⁷⁶ A. Liim, K. Siilivask. Eesti NSV ajalugu IX–XI klassile: lisamaterjali, lk 90.

⁷⁷ H. Arumäe, A. Liim, H. Palamets. Eesti NSV ajaloo lugemik, lk 100.

⁷⁸ H. Palamets. Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Lk 150.

⁷⁹ Samas.

⁸⁰ M. Laar. 101 Eesti ajaloo sündmust. Lk 155.

⁸¹ A. Liim, K. Siilivask. Eesti NSV ajalugu: õpik 9.–11. klassile. Lk 87.

2.1.3. Juunipööre

21. juunil 1940. aastal seati Eestis ametisse Moskva-meelne valitsus. Et näidata rahulikult teel toimunud võimuvahetust *tööraha tahtena*, korraldati Tallinnas massimeeleavaldus, kus demonstrandid *nõudsid* senise valitsuse asendamist nõukoguliku-sõbralikuma kabinetiga.⁸²

Nõukogulik ajalooteadus esitleb 1940. aasta juunipööret kui äärmiselt olulist murdepunkti Eesti NSV ajaloos, mille käigus kukutati *fašistlik diktatuur* ning *kehtestati tööraha võim*.⁸³ Analüüsitavates ajalooõpikutes kujutatakse Eestis toimunud *sotsialistliku revolutsioonina*, mis tulenes riigi sügavatest majanduslikest ja poliitilistest vastuoludest, mille tagajärgi sai kõige rängemalt tunda eesti tööliklass.⁸⁴ Juunipööret püüti näidata kui *eesti tööraha vaba tahteavaldust* ja põhjus, miks seda sooviti, oli: selle tõlgenduse baasilt sai võimalikuks legaliseerida ja õigustada nõukogude võimu. Just seetõttu omas 21. juuni 1940 nõukogude ajalookäsitluses erakordset tähtsust.⁸⁵

On ilmne, et samal eesmärgil olid EKP poolt organiseeritud massimeeleavalduste kirjeldused tugevalt võimendatud ka õppetekstides. Näiteks võib IV klassi õpikust leida järgneva ilustatud väite: *Saabus ajaloolise 21. juuni päikesepaisteline hommik. Ükski Tallinna tehas ega vabrik ei töötanud. Kõikjal kogunesid praegusele Võidu väljakule tööliised*.⁸⁶ Reaalsuses polnud mainitud rahvakogunemised aga sugugi nii arvukad ja vabatahtlikud: Tallinnas toimunud massimeeleavaldusel oli osa demonstrantidest n-õ sunniviisiliselt kohale toodud, viimaste hulgas leidis nii Petsrimaa venelasi kui ka tsiviilriietes Punaarmee sõdureid.⁸⁷

Vähem oluline ei ole ka tõsiasi, kuidas analüüsitavates õpikutes juunipööret üldisemas plaanis tõlgendati. Siinkohal saab rääkida mitte nõukogude võimu

⁸² Eesti ajalugu VI, lk 169.

⁸³ Eesti NSV ajalugu. III köide, lk 485, 491.

⁸⁴ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 104; **V. Jessakov, J. Kukuškin, A. Nenarokov.** NSV Liidu ajalugu: õpik XI klassile. Tallinn: Valgus, 1986, lk 17; **P. Potjomkin, V. Balev, I. Berhin, M. Kim.** NSV Liidu ajalugu (1938–1978). Õpik XI klassile. Tallinn: Valgus, 1981, lk 19.

⁸⁵ **T. Kreegipuu.** Ajaloo rakendamine propagandarelvana ehk kuidas kujundati ajalookäsitlus Nõukogude võimu kehtestamisest 21. juunil 1940 Nõukogude Eesti ajakirjanduses aastatel 1945–1960. – Tuna. 2007, 3, lk 52.

⁸⁶ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Lk 152.

⁸⁷ Eesti ajalugu VI, lk 169.

kehtestamisest vaid hoopis *taaskehtestamisest* või *taastamisest*.⁸⁸ Seetõttu võib väita, et Eesti omariiklusaega suhtuti kui teatavasse vahejärku või katkestusse, millele juunipööre *kaua oodatud lõpu tõi: Nii taastati Baltimaadel nõukogude võim, mille oli lämmatanud rahvusvaheline reaktsioon välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja-aastail. /.../ Nii pöördus Eesti tagasi Nõukogudemaa rahvaste perre, millest ta eraldati kodusõja ja interventsiooni perioodil.*⁸⁹

Analoogiliselt keskkooli ajalooõpikutele on ka Palametsa IV klassi õpiku kokkuvõttes *Mida õpetab meile ajalugu* käsitletud Eesti omariiklusaastaid kui ajutist kõrvalekallet ette määratud arengurajalt: *Ajaloo seaduspärase arenemise tulemusena kukutas rahvas 1940. aasta suvel kodanliku korra ja Eesti kuulutati nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks. /.../ Ajalugu õpetab, et ainult nõukogude korra tingimustes avanes eesti rahvale vaba ja avar arenemistee meie kodumaa rahvaste võrdõiguslikus peres.*⁹⁰

2.2. Välispoliitika

Kõige olulisemaks välispoliitiliseks ülesandeks Eesti jaoks kujunes riigi julgeoleku kindlustamine.⁹¹ 1920ndatel aastatel tõusid võimalikeks ohuallikateks kaks suurriiki – Saksamaa ja Nõukogude Venemaa. Reaalne oht lähtus siiski eelkõige idanaabrist, kes oli valmis igal sobival hetkel hävitama noore riigi iseseisvust. Sellest tulenevalt püüdsid Eesti poliitikud kasutada kõikvõimalikke vahendeid julgeolekuriskide maandamiseks. Üritati koostööd teha lähemate naaberriikidega (Balti liidu loomise idee) ja otsiti toetust nii lääne suurriikidelt kui ka Skandinaaviamaadelt.⁹² Samaaegselt püüti luua ja säilitada võimalikult heanaaberlikke suhteid ka ähvardava agressori endaga.⁹³

Eesti NSV ajalooõpikutes seevastu on kõiki vabariigi püüdeid leida üha pingestavas rahvusvahelises olukorras julgeolekualast turvatunnet tõlgendatud kui ettekavatsetud rünnakukatseid *rahumeelset poliitikat* ajava Nõukogudemaa vastu.

⁸⁸ A. Liim, K. Siilivask. Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Lk 102; M. Lõhmus, K. Siilivask. Eesti NSV ajaloo: keskkoolile, lk 105; P. Potjomkin, V. Balev, I. Berhin, M. Kim. NSV Liidu ajalugu (1938–1978), lk 18.

⁸⁹ P. Potjomkin, V. Balev, I. Berhin, M. Kim. NSV Liidu ajalugu (1938–1981): õpik XI klassile. Tallinn: Valgus, 1983, lk 20; A. Liim, K. Siilivask. Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 109.

⁹⁰ H. Palamets. Jutustusi kodumaa ajaloo: õpik IV klassile. Lk 206.

⁹¹ Eesti ajalugu VI, lk 107.

⁹² Samas, lk 107, 110.

⁹³ Samas, lk 113.

Näiteks on IX-XI klassi õppetekstides otseselt välja öeldud, et *Nõukogude Liitu suhtus kodanlik Eesti vaenulikult*.⁹⁴ Veelgi enam, õpikutest võib leida järgneva väite: *Kodanlik Eesti oli üheks lüliks nn. „sanitaarkordonis” Nõukogudemaa piiril*.⁹⁵ Antud fakti puhul on alust arvata, et kaudselt oli eesmärgiks seada kahtluse alla vabariigi iseseisvus tervikuna – õppematerjalides esitatust jääb mulje, et Eesti kodanlik riik loodi kapitalistlike suurriikide abiga ainult selleks, et tekitada Lääne-Euroopa ja NSV Liidu vahele n-ö kaitsevall bolševismi leviku vastu.

Väidetavalt oli Nõukogude Venemaa vastu suunatud ka Balti riikide omavaheline nõrk ühistegevus. Üheks taoliseks oli Eesti ja Läti kaitsealane koostöö, mille ainsa reaalse tulemina sõlmiti 1923. aastal Eesti-Läti kaitseliidu leping ning mis nägi ette mõlemapoolset kaitset, kui ühele osapooltest kallale tungitakse.⁹⁶ On ilmne, et kõnealuse lepingu sihiks oli võimalike julgeolekuriskide maandamine ja reaalse ohuallikana peeti eelkõige silmas Nõukogude Liitu, kuid samas on selge, et kahe väikeriigi poliitiline ja kaitsealane koostöö ei saanud mingilgi moel ähvardada kommunistliku impeeriumi püsimist. Tõenäoliselt peeti antud tööka lihtsalt sobivaks näiteks, mis pidi kinnitama Eesti riigi väidetavat vaenulikku hoiakut NSV Liidu suhtes.

1930ndate aastate keskpaigas toimus vabariigi välispoliitikas mõningane suunamuutus. Alguse sai Eesti teatav lähenemine Natsi-Saksamaale. Taolise sammu taga oli suuresti kujunenud üldine poliitiline olukord, kus senised loodetud julgeolekugarantiid (toetuse otsimine suurriikidelt, vähene regionaalne poliitiline koostöö ja osalemine Rahvasteliidu töös) hakkasid järk-järgult taanduma.⁹⁷ Rahutuseks andis põhjust ka 1935. aastal sõlmitud Inglise-Saksa mereväeleping, mis oli märk sellest, et Inglismaa plaanis Läänemere piirkonnast eemalduda, andes viimase Saksamaa ja Nõukogude Venemaa kontrolli alla.⁹⁸ Sellest tulenevalt tuli teha n-ö sundvalik kahe sõjaka ja ohtliku suurriigi vahel ning kuna Eesti jaoks lähtus reaalne oht eelkõige siiski idanaabrilt, valitigi välispoliitika uueks suunaks

⁹⁴ **M. Lõhmus, K. Siilivask.** Eesti NSV ajaloo: keskkoolile, lk 80; **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Lk 75.

⁹⁵ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 79; **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Lk 77.

⁹⁶ Eesti ajalugu VI, lk 110.

⁹⁷ Samas.

⁹⁸ Samas, lk 115.

lähenemine Saksamaale. Viimases nähti ainsat reaalselt vastukaalu NSV Liidu võimaliku agressiooni puhul.⁹⁹

Palamets, Lõhmus, Siilivask ja Liim on mõlema vanuseastme ajalooõpikutes antud välispoliitilist suunamuutust taas kirjeldanud kui ettekavatsetud agressiooni Nõukogude Liidu vastu. IX-XI klassi õpikust võib leida väite, mille kohaselt *Eesti fašistlik klikk läks üha tihedamale majanduslikule ja poliitilisele koostööle hitlerliku Saksamaaga. Eestis tegutsesid vabalt Saksa agendid ja luurajad. /.../ Eestit hakati ette valmistama Nõukogude-vastase sõja platsdarmiks.*¹⁰⁰

Väidetavalt oli kodanlik Eesti Vabariik kaudselt süüdi ka Teise maailmasõja puhkemises. Sellekohase vihje võib leida Palametsa 1982. aastal ilmunud IV klassi õpikust: *Kodanliku Eesti valitsus püüdis fašistliku Saksamaaga hästi läbi saada. Eestist veeti ikka rohkem kaupu Saksamaale, kus neid kasutati sõja ettevalmistamiseks.*¹⁰¹ Siinkohal on tegemist ka ainsa muutusega vabariigi välispoliitika kirjeldamisel vaadeldava kümnendi jooksul. 1987. aastal ilmunud IV klassi õppeteksti ümbertöötatud trükist on vastavasisuline väide kaudse sõjaõhutamise kohta eemaldatud.¹⁰²

2.3. Majandus

2.3.1. Tööstus

Uuritava perioodi õppematerjalides väidetakse, et kuigi vormiliselt iseseisev, oli Eesti riik nii poliitiliselt kui ka majanduslikult sõltuv kapitalistlikest suurriikidest.¹⁰³ Toimus tsariaegsete suurtehaste laostumine, sellega seoses tuuakse õpikutes välja kaks peamist põhjust: imperialistlike suurriikide huvid ning seniste majandussidemete katkemine Nõukogude Liiduga.

Õpikute autorite väitel olid Lääneriigid huvitatud Eestist kui mahajäänud agraarmaast, kuna vabariiki plaaniti hoida oma tööstussaaduste turuna.¹⁰⁴ *Arenes*

⁹⁹ Eesti ajalugu VI, lk 115.

¹⁰⁰ **M. Lõhmus, K. Siilivask.** Eesti NSV ajaloo: keskkoolile, lk 94; **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 92.

¹⁰¹ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloo: õpik IV klassile. Lk 150.

¹⁰² **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloo: õpik IV klassile. Lk 176.

¹⁰³ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 77.

¹⁰⁴ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloo: õpik IV klassile. Lk 137; **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 77.

*ainult Eesti põlevkivitööstus, sest sellest olid huvitatud mitmed välisriigid.*¹⁰⁵ Viimase arengule aitas kaasa ka sõjakonjunktuuri tekkimine Euroopas: üha enam huvitus Eesti põlevkiviõlist Saksamaa, kus valitses naftapuudus.¹⁰⁶

Teise põhjusena suurtööstuse allakäigul tuuakse õppematerjalides välja seniste majandussidemete katkemine NSV Liiduga. Nimelt väidab Palamets IV klassi õpikus, et kodanlik valitsus püüdis Eesti Vabariiki Nõukogude Venemaast isoleerida ja ei soovinud arendada kahe naaberriigi vahel kaubanduslikke suhteid: *Kodanliku korra alguses lõpetasid mitmed suured tehased töö. Varem müüdi nende tooteid kogu Venemaal. Nüüd ei olnud kodanlus nõus Nõukogude Liiduga kaupu vahetama.*¹⁰⁷

Kuigi keskkooli ajalooõpikutes mainitud väidet eesti kodanluse otsese vastuseisu kohta majandussidemete arendamisel NSV Liiduga ei leia, on siingi kümnendi vältel märgatavad mõningad täiendused. Näiteks leiab 1981. aasta õppetekstist järgneva fakti: *Nõukogude Liitu suhtus kodanlik Eesti vaenulikult. Varasemad tihedad sidemed Venemaaga katkesid.*¹⁰⁸ 1983. aastal ilmunud õpik aga loob Eesti Vabariigi majandusoludest tunduvamalt objektiivsema pildi: *Nõukogude Liidu suhtes jäi kodanliku Eesti poliitika üldiselt vaenulikuks. Siiski elavnesid 1920-ndate aastate algul kaubandussuhted Venemaaga. Tallinna kasutati nõukogude kaupade transiitsadamana ja „Dvigatel” remontis nõukogude vedureid.*¹⁰⁹

Õpikutest järeldub, et nõukogude ajalookäsitlus on Eesti riigi tööstuse kui terviku iseloomustamisel aluseks võtnud vaid kaks peamist tööstusharu: masina- ja metalli- ning tekstiilitööstuse. Võimendades viimaste allakäiku, on teadlikult tähelepanuta jäetud vabariigi tööstuse ülejäänud harud (nt omamaise keemiatööstuse rajamine), v.a põlevkivitööstus.

Majanduse kitsaskohti on mõlema vanuseastme õpikutes püütud teadlikult rõhutada ka läbi tööpuuduse probleemi, vaadeldes seda kui kroonilist nähtust. Näiteks on IV klassi õpikus eraldi välja toodud mõiste *töötatööline*.¹¹⁰

¹⁰⁵ H. Palamets. Jutustusi kodumaa ajaloost IV klassile. Lk 161.

¹⁰⁶ A. Liim, K. Siilivask. Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 90.

¹⁰⁷ H. Palamets. Jutustusi kodumaa ajaloost: õpik IV klassile. Lk 137.

¹⁰⁸ M. Lõhmus, K. Siilivask. Eesti NSV ajaloo: keskkoolile, lk 80.

¹⁰⁹ A. Liim, K. Siilivask. Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 77.

¹¹⁰ H. Palamets. Jutustusi kodumaa ajaloost IV klassile. Lk 165.

2.3.2. Põllumajandus

Eesti Vabariigi peamiseks majandusharuks ja selgrooks kujunes põllumajandus, mis erilise tähelepanu omandas pärast 1923.–1924. aasta majanduskriisi. Eesti maarahva suurimaks probleemiks oli terav maapuudus, mistõttu kõige tähtsamaks ettevõtmiseks põllumajanduses kujunes maareformi elluviimine. Viimase tulemusel loodi 1929. aastaks Eestis umbes 40 000 uut talu, mida hakati nimetama asundustaludeks.¹¹¹

Õpikutes pööratakse vabariigi põllumajanduse iseloomustamisel samuti põhirõhk maareformi elluviimisele, jättes aga viimasest siiski üsna moonutatud ilme. Nimelt tõlgendavad mõlema vanuseastme ajalooõpikud *kodanlikku maareformi* kui töörahva sihikindlat petmist: maatöolistele küll lubati maad, kuid tegelikkuses jaotati paremad maatükid hoopis neile, kes olid võidelnud nõukogude võimu vastu. Koguni kehvemaid talukohti ei jagunud kõigile soovijaile.¹¹²

Õpikutes rõhutatakse korduvalt asjaolu, et maa jagamine ei toimunud sotsiaalselt võrdsel alusel: *Aimult väike osa vaesemaid talupoegi sai endale maatüki. Kümned tuhanded talupojad jäid endiselt maast ilma ja pidid töötama sulastena hallparuni-kulaku juures. /.../ Majanduslikult tugevdas reform eelkõige külakodanlust.*¹¹³ Seega on õppematerjalides kogu iseseisvusaja vältel põllumajanduse iseloomustamisel rõhutatud faktil, et Eesti maaelus tugevnes järjekindlalt kulakute kiht, kelle täieliku meelevalla alla oli riik kehvtalurahva jätnud. Lisaks võib vanema vanuseastme õpikutest järeldada, et niigi ebavõrdne olukord riigi maapiirkondades oleks kujunenud veelgi trööstitumaks, kui poleks olnud 1924. aasta 1. detsembri töörahva relvastatud ülestõusu: *Pärast 1924. aasta ülestõusu oli kodanlus sunnitud suuremat tähelepanu pöörama maatöoliste varustamisele maaga.*¹¹⁴

¹¹¹ **Õ. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask.** Eesti maast ja rahvast: Maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn: Olion, 1998, lk 330, 333.

¹¹² **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Lk 83; **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloo IV klassile. Lk 161-162.

¹¹³ **H. Palamets.** Jutustusi kodumaa ajaloo: õpik IV klassile. Lk 137; **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 85.

¹¹⁴ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 85.

2.4. Kultuur

Esimesed omariiklusaastad olid Eesti kultuuri jaoks murrangulised: eesti keel muutus kultuurikeeleks, laienes keskhariduse levik, loodi eestikeelne kõrgharidussüsteem ja kujunes välja eesti haritlaskond ning intelligents. Esimest korda pöörati eestlaste rahvuskultuurile, selle arengule ning säilimisele tähelepanu ka riiklikul tasemel.¹¹⁵

Demokraatlikul ajajärgul (1919–1934) arenes Eesti kultuur vabalt: riik ei piiranud mingil moel loomevabadust ega avaldanud kultuurielule survet. Mõningane loomevabaduse piiramine sai alguse autoritaarsel ajajärgul (1934–1940), kuid kuna uus kujunenud poliitiline režiim oli üsnagi leebe loomuga, ei tekitanud see riigi ja kultuuriinimeste vahel tõsisemat konflikti.¹¹⁶

IV klassi õppetekstides Eesti Vabariigi aegset kultuurielu ei kajastata. IX-XI klassi ajalooõpikutest aga järeldub, et Eesti kultuuripoliitika ei olnud demokraatlikul ajajärgul sugugi sõltumatu. Jääb mulje, et kodanlikud kihid soovisid rakendada rahvuslikku kultuuri oma klassihuvide ja ideoloogia teenistusse.¹¹⁷ Õpikutest võib leida väite nagu püüdnuks kodanlus takistada vabariigi teaduse arengut: toimus mitmete edumeelsete teadlaste, kirjanike ja teiste loomeinimeste tagakiusamine, mille tulemusel paljud neist olid sunnitud lahkuma Nõukogude Liitu.¹¹⁸

On ilmne, et analüüsitavates õppematerjalides on ka kultuurielu kajastamisel läbivaks temaatikaks *klassivõitlus*. Selle kohaselt jagunes kultuur kodanlikus Eesti Vabariigis kaheks: rahvaavaenulik kodanlik-natsionalistlik ja demokraatlik, mida iseloomustasid sotsialistliku kultuuri elemendid.¹¹⁹ *Nende kahe kultuuri vahel toimus võitlus, milles kajastus Eestis toimuv üldine klassivõitlus.*¹²⁰

¹¹⁵ **Õ. Elango jt.** Eesti maast ja rahvast, lk 419.

¹¹⁶ Eesti ajalugu VI, lk 122.

¹¹⁷ **M. Lõhmus, K. Siilivask.** Eesti NSV ajaloo: keskkoolile, lk 96; **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Lk 92.

¹¹⁸ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 96; **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Lk 93.

¹¹⁹ **A. Liim, K. Siilivask.** Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali, lk 94.

¹²⁰ Samas.

Kokkuvõtteks

Käsitletavates ajalooõpikutes vaadeldakse Eesti esimest omariiklusperioodi kui *kodanliku diktatuuri ajajärku*. Palametsa, Lõhmuse, Siilivase ja Liimi väitel muutus vabariigi sisepoliitiline maastik aastatel 1920–1940 võitlusväljaks, kus kodanlus oli huvitatud ainult oma klassihuvide kaitsmisest. Eesti töörahva raske olukord ei läinud riigi poliitikutele korda ja sellest tulenevalt kujunes noore riigi käärivas ühiskonnas korduvalt välja revolutsiooniline olukord.

Väidetavalt iseloomustas pidev allakäik ja kiratsemine ka vabariigi majandust. Tööstuses toimus endiste suurettevõtete laostumine ning agraarpoliitika läbinisti kodanlikku iseloomu näitas 1919. aasta maareform, mis õpikute väitel tugevdas peamiselt külakodanlust ja jättis vaesemad rahvakihid iseenese hooleks. Samuti peeti iseseisvat Eestit oma tekkemomendist alates nii poliitiliselt kui ka majanduslikult sõltuvaks Lääne suurriikidest, kes soovisid vabariiki hoida mahajäänud agraarmaana, kasutades teda oma tööstustoodangu turuna.

Ka vabariigi kultuuri üldist arengut püüti õppetekstides näidata keerukates ja vastuolulistes tingimustes. Väidetavalt toimus eesti rahvust ühte liitva rahvusliku kultuuri kattevarjus terav võitlus, mis omakorda jäljendas Eesti ühiskonnas tervikuna levinud sügavaid klassivastuolusid.

1980–1990 kasutatavates õpikutes esimese Eesti Vabariigi ajaloo käsitlemisel sisulised muutused puuduvad. Peamiselt on lisatud väikesi täiendusi ja tehtud mõningad redaktsioonilised kohendused. Üldine arengusuund – vabariigi halvustamine ja selle kukutajate tegevuse esiletõstmine jääb aga siiski kümnendi lõpuni muutumatuks. Suurem samm Eesti lähiajaloo objektiivse käsitlemise suunas astuti 1988. aastal, kui uues keskkoolile suunatud Eesti NSV ajalooõpikus asendati senini *fašistlikuks* nimetatud ajajärk (1934–1940) *autoritaarse diktatuuri* mõistega.

KOKKUVÕTE

Nõukogude ajalookontseptsiooni kohaselt tuli eesti rahva keskne minevikukäsitlus suuresti asendada venekeskse ajalooa. Eesti lähiminevikust, eriti kodanliku iseseisvuse perioodist, tuli ajaloolastel anda ainsana aktsepteeritav nõukogulik versioon, mis sageli sisaldas endas valevaateid ja ebaõigeid käsitusi.

Olukord ajalooteaduses hakkas muutuma kümnendi keskpaigas. 1985. aastal väljakuulutatud *perestroik* poliitika, tõi endaga kaasa suured muutused – tsensuuri nõrgenemine ja avarduv sõnavabadus muutsid võimalikuks eesti rahva sunniviisiliselt katkestatud ametliku ajaloo- ja kultuurimälu taastamise. Noored aktiivsed ajaloolased asusid kirjutama tõepärast Eesti 20. sajandi ajalugu, mis eelkõige hõlmas esimest omariiklusperioodi.

Paralleelselt kiirete demokratiseerimisprotsessidega toimus ka ühiskonna organiseerumine. 1987. aastal loodi esimene kodanike endi initsiatiivil põhinev massiorganisatsioon Eesti Muinsuskaitse Selts, mis koondas endas kõik muinsuskaitseklubid. Kultuuriväärtuste ja kultuuri järjepidevuse hoidmise kõrval pidas ühing tähtsaks ka rahva ühismälu säilitamist ja tugevdamist. EMS-i ajalootoimkond organiseeris mitmeid ülemaalisi ettevõtmisi nagu ajaloolise pärimuse kogumine ja Vabadussõja monumentide taastamine. Mõlemad aktsioonid leidsid eestlaste seas elavat vastukaja.

Vaatamata ühiskonnas toimuvatele kiiretele muutustele ei jõutud 1980. aastate teisel poolel veel värskete ajaloouurimuste publitseerimiseni. Seetõttu jõudsid uued tõepärased analüüsid lugejateni peamiselt ajakirjanduse kaudu, kus Eesti lähiajaloo kohta ilmus üha julgemaid artikleid. Esmaseks eesmärgiks kujunes objektiivsete ülevaadete andmine sündmustest, mida nõukogulik ajalookäsitlus senini tabuteemaks oli pidanud. Rahva erilist tähelepanu pälvis kõik, mis seotud esimese omariiklusperioodiga: iseseisvuse saavutamine ja kaotus, Vabadussõda, Tartu rahu, saatuslikuks osutunud lepingud ja massirepressioonid.

Sageli kaasnes ajakirjanduses avaldatuga laiapõhjaline arutelu. Eelkõige oli see iseloomulik sellistele olulistele minevikusündmustele nagu näiteks Eesti Vabadussõda ja 1924. aasta 1. detsembri kommunistide mässukatse. Erinevate tõlgendusvõimaluste tutvustamise kõrval kannustas meedia ajaloolasi tutvuma seni uurimata allikmaterjalidega, mida võimaldasid arhiivide avatud erifondid.

Üheks valulikumaks teemaks leheveergudel kujunes eesti rahva vastu toime pandud massirepressioonid. Viimaste tunnistamine kuriteoks tõstas peagi küsimuse, kas kүүiditamisaktsioonides oma tahte vastaselt osalenud eestlased on toimunud kaassüüdlased.

Ühiskondlike olude kiire muutumine sundis ajakirjanduses üha enam sõna võtma ja arvamust avaldama ka ajalooõpetajaid. Nimelt oli 1980. aastate teiseks pooleks ajalooõpetuses välja kujunenud üsnagi vastuoluline seis – senised õpikud olid suures osas aegunud ning uusi tõepäraseid käsitusi veel ei olnud. Õpetajatele tekitaski kõige rohkem probleeme just esimene omariiklusaeg ja iseseisvuse kaotus. Olukorda ei toonud kergendust asjaolu, et mainitud kriitilise perioodi kohta ilmus meedias ühtesoodu laiapõhjalist toetavat materjali, sest sageli oli tegemist küllaltki erinevate käsitluste ja lausa vasturääkivate faktidega. Elava diskussiooni käigus jäi kõlama seisukoht – õpetaja peab ise otsustama, missuguseid materjale ja õpikuid ta usaldab ja kasutab.

Teiseks suureks probleemiks leheveergudel kujunes käibivate ajalooõpikute kritiseerimine. 1988. aastal ilmus Allan Liimi ja Karl Siilivase sulest Eesti NSV ajalooõpik, mis sai terava kriitika osaliseks. Kahes kriitilises retsensioonis heideti õppevahendile peamiselt ette asjaolu, et autorid polnud suutnud luua tõepärasest kontseptsiooni esimesest Eesti Vabariigist. Arvustajate silmis oli tegemist kordustrukiga, millele lisatud vaid mõningad täiendused.

Ajavahemikul 1980–1990 kasutusel olnud ajalooõpikutes on Eesti esimesi omariiklusaastaid nimetatud *kodanliku diktatuuri* ajajärguks. Sisepoliitika kajastamisel esineb faktide subjektiivset tõlgendamist kõige enam kolme sündmuse puhul: 1924. aasta 1. detsembri kommunistlik riigipöördekatse, 1934. aasta riigipööre ja 1940. aasta juunipööre. Kõiki kolme mainitud episoodi seostatakse õpikutes eelkõige töötava rahva raske olukorraga. Viimaste katse oma viletsat elujärge parandada kodanliku valitsuse kukutamise läbi 1924. aasta detsembris nurjus. Juhtivad ringkonnad otsustasid töörahva edasiste ülestõusude hirmus kehtestada *fašistliku diktatuuri*, et rahutud rahvamassid tugevamalt oma kontrolli alla saada. Alles 1940. aasta riigipöörde käigus vabanes eesti töölikond kodanliku diktatuuri rõhumise alt ja vabariigis taaskehtestati töörahva võim.

Õpikute autorite arvates kujunes kodanliku Eesti Vabariigi välispoliitika iseseisvumise hetkest alates Nõukogude Liidu vaenulikuks, sisaldades viimase vastu ettekavatsetud agressiooni.

Väidetavalt iseloomustas ka vabariigi majandust pidev allakäik. Tööstuses toimus endiste suurtööstusettevõtete laostumine, kuna kodanlik valitsus püüdis Eesti Vabariiki Nõukogude Venemaast isoleerida ja ei soovinud arendada kahe naaberriigi vahel kaubanduslikke suhteid. Põllumajanduses pidurdas loomulikku arengut tagurlik maareform, mis eelkõige esindas kodanlike kihtide ja kulakute erihuve.

Samuti peegeldusid ajalooõpikute autorite meelest teravad klassivastuolud Eesti Vabariigi kultuurielus. Väidetavalt jagunes aastatel 1920–1940 eesti kultuur kaheks: kodanlikuks-natsionalistlikuks ja demokraatlikuks. Vabariigis puudus võimalus arendada sõltumatut kultuuripoliitikat: võimul olev kodanlik valitsus rakendas viimase oma teenistusse, et kindlustada seeläbi oma diktatuuri töörahva üle.

Uuritavates õpikutes puuduvad sisulised muutused esimese omariikluse ajaloo käsitlemisel. Õppetekstidest võib vaadeldava perioodi jooksul leida vaid mõningaid täiendusi ja redaktsioonilisi kohendusi. Kümneni lõpul on siiski märgatavad autorite mõningad sammud objektiivsuse suunas, millest märkimisväärsim on 1934. aasta riigipöördele järgnenud ajajärgu nimetuse muutmine *fašistlikust Pätsi diktatuuriks*.

Käsitletud perioodi ajalooõpikutes jääb üldmulje, et esimene Eesti Vabariik oli saamatu oma poliitika, majanduse ja kultuuri korraldamisel ning vormilisele iseseisvusele vaatamata tekkemomendist alates sõltuv kapitalistlikest suurriikidest. Noore riigi igapäevaelu iseloomustasid rahvavaenulik poliitika ja üha süvenev *klassivõitlus*. Taolised subjektiivsed seisukohad jäid ajalooõpikutes püsima kuni 1980. aastate lõpuni. Esimese Eesti Vabariigi tõepärase ajaloo koostamine jäi siiski taasiseseisvusaega.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Publitseeritud allikad

Ajaloopärimuse küsimustik. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Seltsi Ajalootoimkond, 1989.

Eesti Muinsuskaitse Seltsi põhikiri. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 1988.

Õpikud

Arumäe, Heino; Liim, Allan; Palamets, Hillar. Eesti NSV ajaloo lugemik IX-XI klassile. Tallinn: Valgus, 1987.

Jessakov, Vladimir; Kukuškin, Juri; Nenarokov, Albert. NSV Liidu ajalugu. Õpik XI klassile. Tallinn: Valgus, 1986.

Liim, Allan; Siilivask, Karl. Eesti NSV ajalugu: õpik 9.-11. klassile. Tallinn: Valgus, 1988.

Liim, Allan; Siilivask, Karl. Eesti NSV ajalugu IX-XI klassile: lisamaterjali NSV Liidu ajalookursuse juurde. Toimetanud Hillar Palamets. Tallinn: Valgus, 1983.

Lõhmus, Marta; Siilivask, Karl. Eesti NSV ajaloost: keskkoolile: lisamaterjali IX-XI klassile NSV Liidu ajaloo kursuse juurde. Toimetanud Hillar Palamets. Tallinn: Valgus, 1981.

Palamets, Hillar. Jutustusi kodumaa ajaloost. Õpik IV klassile. Tallinn: Valgus, 1982.

Palamets, Hillar. Jutustusi kodumaa ajaloost IV klassile. Tallinn: Valgus, 1987.

Potjomkin, P; Balev, V; Berhin, I; Kim, M. NSV Liidu ajalugu (1938–1978). Õpik XI klassile. Tallinn: Valgus, 1981.

Potjomkin, P; Balev, V; Berhin, I; Kim, M. NSV Liidu ajalugu (1938–1981). Õpik XI klassile. Tallinn: Valgus, 1983.

Kirjandus

Eesti ajalugu V: Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2010.

Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2005.

Eesti Muinsuskaitse Selts 25. Koostaja ja tegevtoimetaja Jaan Tamm. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 2012.

Eesti NSV ajalugu. III köide. 1917. aasta märtsist kuni 50-ndate aastate alguseni. Pea- ja tegevtoimetaja Viktor Maamägi. Tallinn: Eesti Raamat, 1971.

Eesti Vabariik 90: Sündmused ja arengud. Koostanud Küllö Arjakas. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2008.

Elango, Õie; Ruusmann, Ants; Siilivask, Karl. Eesti maast ja rahvast: Maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn: Olion, 1998.

Kreegipuu, Tiiu. Ajaloo rakendamine propagandarelvana ehk kuidas kujundati ajalookäsitlus Nõukogude võimu kehtestamisest 21. juunil 1940 Nõukogude Eesti ajakirjanduses aastatel 1945–1960. – Tuna. 2007, 3, lk 46-69.

Kuuli, Olaf. Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991. Tallinn, 1999.

Laar, Mart. 101 Eesti ajaloo sündmust. Tallinn: Varrak, 2010.

Muinsuskaitse liikumine Viljandimaal. Viljandimaa Muinsuskaitse Ühendus 1988–2003. Koostaja Jaak Pihlak. Viljandi: Viljandimaa Muinsuskaitse Ühendus, 2003.

Raudsepp, Anu. Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV eesti õppekeele üldhariduskoolides 1944–1985. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005.

Ruusmann, A.; Möldre, L.; Larin, P. Ülevaade Eesti uusajaloost. II osa. Tallinn, 1990.

Zetterberg, Seppo. Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2009.

Publitsistika

Ajaloo Instituut – mis teoksil, mis kavas. – Sirp ja Vasar. 1989, 30. juuni, lk 3, 12.

Ant, Jüri. Mis ikkagi juhtus 1924. aasta esimesel detsembril. – Edasi. 1988, 1. detsember, lk 5.

Järlik, Rein. Kas teame tõde? – Sirp ja Vasar. 1989, 5. mai, lk 12.

Karjahärm, Toomas. Mõtteid Eesti iseseisvussõjast. – Rahva Hää. 1988, 25. november, lk 2-3.

Kruus, Oskar. Kas ajaloo õpetamisel ei tulegi uutmist? Avalik kiri Eesti avalikkusele. – Sirp ja Vasar. 1988, 9. september, lk 12.

Kupp, Frants. Ajalooõpetajal on tööd kuhjaga. – Nõukogude Õpetaja. 1988, 17. september, lk 3.

Laar, Hans. Kordustrükk, natuke täiendatud. – Nõukogude Õpetaja. 1988, 30. juuli, lk 3.

Laar, Mart. 1. aruanne ajaloolise pärimuse kogumisest. – Kultuur ja Elu. 1988, 5, lk 9.

Laasi, Evald. Mõnede lünkade täiteks. – Sirp ja Vasar. 1987, 27. november, lk 3-4.

Laasi, Evald. Veel kord lünkadest. – Sirp ja Vasar. 1989, 17. veebruar, lk 3, 12.

Lindmäe, Herbert. Kas vead või kuritööd? – Edasi. 1987, 15. detsember, lk 5.

Murdvee, Agu. Kas me olime küüditamise kaassüüdlased? – Edasi. 1988, 8. jaanuar, lk 1, 4.

Oksa, Maire. Õpetaja peab ise otsustama. – Nõukogude Õpetaja. 1988, 7. oktoober, lk 3-4.

Oksa, Maire. Üleliiduline nõupidamine ajaloo õpetamise üle. – Nõukogude Õpetaja. 1984, 14. juuli, lk 3.

Pajur, Ago. Enamline mäss või töörahva ülestõus. Uitmõtteid 65. aastapäevaks. – Järva Teataja. 1989, 2. detsember, lk 2; 5. detsember, lk 2; 7. detsember, lk 3.

Püvi, Jüri. Demokraatiat õpetame ajalootunnis. – Nõukogude Õpetaja. 1988, 2. juuli, lk 3.

Saarniit, Harald. Töörahva detsembriülestõus. – Õhtuleht. 1987, 1. detsember, lk 3.

Siilivask, Karl; Arumäe, Heino. Kodu- või Vabadussõda? – Rahva Hää. 1987, 18. november, lk 2-3.

Siilivask, Karl. Eesti ajaloo õpetamisest seoses Oskar Kruusi avaliku kirjaga. – Sirp ja Vasar. 1988, 14. oktoober, lk 13.

Kasutatud Interneti leheküljed

Eesti Muinsuskaitse Seltsi kodulehekülg:

<http://www.muinsuskaitse.ee/index.php?page=1&id=25>, 20.03.2015.

SUMMARY

THE DISTORTIONS OF THE HISTORY OF THE ESTONIAN STATEHOOD IN THE SCHOOL TEXTBOOKS OF 1980s

The Soviet approach to history demonstrated the years of Estonian statehood (1920-1940) mainly in terms of class struggle and world revolution. Therefore, it inevitably led to subjective interpretation of the period. The aim of the present bachelor's thesis is to investigate the distortions of the history of the pre-World War II Republic of Estonia in the history textbooks of the Soviet Republic of Estonia in the years of 1980-1990 and the debates on history in the society of that time. The discussion is based on the second half of the decade, when the Soviet society was undergoing fast democratisation and innovative processes. The thesis paper analyses if and to what extent the approach to history of the first Estonian Republic has changed in the textbooks of the above-mentioned period.

The thesis paper examines the time which was a revolutionary period for the Soviet Union. Stagnation dominating at the beginning of the decade was replaced by *perestroika* (reconstruction) which, instead of improvement and reformation of communist regime, caused the collapse of the whole socialist system in 1991. The new reorganisation policy addressed all spheres of the society and made it possible to reassess the existing soviet approach to history. Even in the Soviet Republic of Estonia attention was paid to acknowledge the national historical memory and more truthful approach to history. Young and active historians started to write truthful history of the 20th century Estonia which particularly covered the first period of statehood.

The organisation of the society occurred in parallel with fast democratisation processes. The first mass organisation based on the initiative of the citizens The Estonian Heritage Society was established in 1987. The society considered important to ensure the continuity of the culture and cultural values and to preserve and strengthen the shared memory of the nation as well.

In spite of fast changes in the society the new historical studies were not yet published in the second half of the 1980s. Because of that the truthful analyses reached the readers mainly through the newspapers where more and more courageous articles were written about Estonian recent history. The primary aim was to give an objective overview of the events what the Soviet approach to history had dealt as a taboo topic. The people paid special attention to everything connected with the first period of the statehood: gaining and loss of independence, the Estonian War of Independence, the Tartu Peace Treaty, fatal agreements and mass repressions. The first president of the Republic of Estonia Konstantin Päts and the statesman Jaan Tõnisson also gained a lot of interest. A broad-based debate often followed to the publishing in the press.

The fast changes in the society forced the history teachers to take the floor in the press. Namely, in the second half of the 1980s the situation in the teaching of history was quite controversial – the textbooks were outdated but the new truthful approaches had not been published yet. The main causes of problems for the teachers were the periods of the first statehood and of the loss of independence. Criticism of the available textbooks in the media became popular because of the fact that they could not create truthful conception of the first Estonian Republic.

In the textbooks available the first statehood of the Republic of Estonia is discussed as the time of bourgeois dictatorship. According to the textbooks, the internal political landscape in the years of 1920-1940 turned into battlefield where the bourgeoisie was interested only in protecting their class interests. The difficult situation of the Estonian people did not interest the politicians of the state and, consequently, the society of the young state repeatedly developed into a revolutionary situation.

The authors of the textbooks claimed that Estonia developed from the beginning of the independent foreign policy into a state hostile to the Soviet Union including intentional aggression against it.

Supposedly, constant decline likewise characterised the economy of Estonia. In the industry the corporate break-up of the former enterprises took place and the land reform of 1919 revealed the bourgeois character of the agrarian policy. According to the textbooks the land reform strengthened mainly rural bourgeoisie and left poorer

shifts of the people to themselves. Also, Estonia was considered to be politically and economically dependent on the western superpowers who wanted to keep the republic an underdeveloped agrarian country and target market for their industrial production.

The general cultural development of Estonia was shown in the textbooks in controversial circumstances. Supposedly, under the guise of national culture a sharp struggle was undergoing and it imitated deep class contradictions spread in the society.

The textbooks used 1980-1990 lacked substantive changes in the approach to the history of the first Estonian Republic. There were some small additions and editorial corrections. The overall trend – the disparagement of the republic and the distinction of the activities of the occupants remained unchanged to the end of the decade.

The textbooks of the period gave the overall impression that the first Estonian Republic was inefficient in organizing its politics, economy and culture and in spite of formal independence it was still dependent on capitalist superpowers. The everyday life of the young country comprised hostile policy and increasing class struggle. Such subjective attitudes remained in the history textbooks until the end of the 1980s. The truthful compilation of the history of the first Republic of Estonia in the school textbooks was left to the time of regaining independence.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kadri Mõttus** (sünnikuupäev: 09.01.1979)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose **bakalaureusetöö „Eesti omariiklusaegse ajaloo moonutused 1980. aastate ajalooõpikutes“**, mille juhendaja on Anu Raudsepp (PhD),
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21.05.2015

(allkiri)